

Євген Пічкур

НОВІ ДАНІ СТОСОВНО КРЕМЕНЕОБРОБНОГО ВИРОБНИЦТВА СХІДНОТРИПІЛЬСЬКИХ ПЛЕМЕН БУГО-ДНІПРОВСЬКОГО МЕЖИРІЧЧЯ

В роботі публікуються невідомі раніше виробничі комплекси з різних поселень т.зв. «східнотрипільської» культури. До аналогій залучені матеріали ряду споріднених та синхронних пам'яток Кукутень-Трипілля в Буго-Дніпровському межиріччі. На основі проведеного типологічного та порівняльного аналізу, автор спробував виділити характерні риси кременеобробної галузі східнотрипільської культури вказаного регіону.

Ключові слова: східнотрипільська культура, Кукутень-Трипілля, виробництво, обробка кременю, Буго-Дніпровське межиріччя.

ВСТУП

Свого часу автор мав змогу опрацювати дві колекції кременевих матеріалів з пам'яток східнотрипільської культури Онопріївка I та Тростянчик. Останні були надані авторові О.В. Цвек з метою проведення аналізу для подальшої їх публікації дослідницею. Стислі результати цього аналізу у вигляді інвентарних списків та таблиць ілюстрацій разом з колекціями були повернені О.В. Цвек. На превеликий жаль, минулого року вона пішла з життя.¹ Подальша ж доля цих підготованих до публікації матеріалів авторові невідома. Саме тому вважаємо за необхідне опублікувати останні з метою введення їх до наукового обігу.

МАТЕРІАЛИ

Через низку причин, серед яких не останню роль відіграє показовість (як в кількісному, так і в якісному співвідношенні) колекції, розпочнемо розгляд саме з матеріалів Тростянчика.

Тростянчик (Рис. 1). Поселення трипільської культури (середньобузький варіант східнотрипільської культури, етап VII). Розташоване біля с. Тростянчик Тростянецького р-ну Вінницької обл. на високому, стрімкому мисі, утвореному притокою Південного Бугу (Цвек 2006, с. 47). Площа поселення складає близько 8 га. В 1988-1989 рр. досліджувалося експедицією Інституту археології АН УРСР під керівництвом О.В. Цвек. Розкопано

дві наземні глинобитні будівлі. Одна з будівель — гончарна майстерня з піччю для випалу кераміки (там само). 1988 р. поселення обстежене розвідковим загonom Трипілької комплексної експедиції (Тальянківський загін) ІА АН УРСР під керівництвом С.М. Ришова. У 2015 р. В.С. Рудем на пам'ятці було повністю розкопано три і частково досліджено один заглиблений об'єкт (Рудь 2016).

Колекція кременевих матеріалів, наданих О.В. Цвек, налічує 32 екз.² Вона традиційно містить дві категорії: відходи виробництва та знаряддя праці (Табл. 1).

Відходи виробництва представлені відщепами, пластинчастими виробами та невизначеним уламком (11 екз.). Відщепів — 3 екз. Виготовлені вони з місцевої сировини (кремінь від сірого до коричневого, матовий з вкрапленнями та прожилками). Розміри — від 3,7x2,4x0,73 см до 2,8x3,12x0,8 см. 2 з них — із залишками природної кірки; в свою чергу 2 екз. несуть на собі сліди перебування у вогні. Пластинчасті вироби (6 екз.) представлені переважно фрагментами. Розміри — від 4,42x2,2x0,9 см до 2,8x1,8x0,35 см. Серед них медіальних частин — 1 екз., проксимальних — 3 екз., дистальних — 1 екз. Цілих пластин — 1 екз. розмірами 6,0x2,5x1,55 см. Всі вони виготовлені з місцевої сировини (з вищеописаними характе-

¹ Користуючись нагодою, ще раз висловлюю свої щирі почуття родині О.В. Цвек.

² Фактично, кількість артефактів є дещо більшою (35 екз.). Проте, при первинному аналізі, 3 вироби були віднесені нами до фінального палеоліту—мезоліту і, відповідно, в цій роботі вони враховуватися не будуть.

ристиками). 2 з них — із залишками природної кірки (в т.ч. цілий екз.); в свою чергу 4 екз. несуть на собі сліди перебування у вогні. До цієї ж категорії віднесено невизначений уламок розмірами 6,9x2,15x1,0 см, а також обпалену природну гальку розмірами 4,0x2,6x1,1 см.

Табл. 1. Тростяничок. Вироби з кременю.

Table 1. Trostyanchyk. Flint artifacts.

Відходи виробництва:	Кількість
	11
Відщепи	3
Пластинчасті вироби	6
Уламки	1
Галька	1
Вироби з вторинною обробкою	21
Ретушовані відщепи	1
Ретушовані пластини	5
Скребки	7
на відщепах	2
на пластинах	5
Вкладені серпів	2
Перфоратори	2
Вістря (дротиків)	2
Відбійники	1
Невизначені	1
Загалом	32

До знарядь праці традиційно віднесено вироби з вторинною обробкою поверхні. Останніх у колекції налічується 21 екз. Вони представлені ретушованими пластинами та відщепами, скребками, вкладнями до серпів, перфораторами, вістрями та ін. (Рис. 2).

Ретушований відщеп в колекції один. Це виріб розмірами 3,25x2,65x0,6 см, виготовлений з волинської сировини, вкритий частковою лусочною пласкою ретушшю по спинці.

Ретушованих пластин — 5 екз., всі представлені фрагментами. Перший виріб розмірами 4,15x1,7x0,6 см являє собою дистальну частину пластини з волинського кременю, оформлений перлинною пласкою ретушшю по обох краях спинки (Рис. 3: 10). Другий розмірами 7,35x2,55x0,8 см — проксимальну частину пластини, оформлену ретушуванням по обох краях спинки (лусочним пласким підкрутим — по одному, та частковим перлинним пласким — по іншому краю) (Рис. 4: 1). Виріб несе на собі сліди перебування у вогні, що фактично унеможливає атрибуцію сировини, з якої його було виготовлено. Третій виріб розмірами 4,15x2,5x0,7 см також є проксимальною частиною пластини з

ретушуванням по обох краях спинки (лусочним підкрутим — по одному, та частковим перлинним пласким — по іншому) (Рис. 3: 11). Четвертий розмірами 1,5x1,4x0,3 см є проксимальною частиною пластини з волинського кременю, оформлений лусочною пласкою ретушшю по одному з країв спинки. П'ятий виріб розмірами 3,8x3,53x0,7 см — проксимальна частина пластини з волинського кременю, оформлений частковим перлинним ретушуванням по одному з країв спинки; на протилежному краї присутня виїмка діаметром до 0,8 см, що може вказувати на використання цього виробу після поломки в якості скобеля. До речі, в колекції вони, за виключенням описаного знаряддя, відсутні.

Скребків у колекції нараховано 7 екз. Вони виготовлені як на відщепах, так і на пластинах. Скребків на відщепах — 2 екз. Перший з них (Рис. 3: 5) розмірами 3,1x2,9x0,85 см є скребком, виготовленим на відщепі з волинського кременю, з підокруглим лезом, що сформоване крутою лусочною ретушшю; крім того, весь периметр виробу по спинці вкритий лусочною ретушшю (від пласкої до крутої). Другий розмірами 4,0x14,7x1,25 см є скребком, виготовленим на відщепі з місцевої сировини із залишками природної кірки; лезо сформоване підкрутою та крутою лусочною ретушшю (Рис. 3: 7). Скребків на пластинах — 5 екз. Перший (Рис. 3: 1) з них розмірами 10,0x2,85x1,3 см — кінцевий на пластині з місцевої сировини; підокругле лезо оформлене на дистальному кінці підкрутою лусочною ретушшю; крім того, виріб вкритий лусочною підкрутою та крутою ретушшю по всьому периметру зі спинки; проксимальний кінець виробу відсутній. Другий розмірами 5,05x2,6x0,85 см — кінцевий на пластині з волинського кременю (Рис. 3: 6); підокругле лезо оформлене на дистальному кінці крутою лусочною ретушшю; крім того, виріб вкритий лусочною ретушшю (від пласкої до крутої) по всьому периметру зі спинки. Знаряддя переоформлене з вкладня серпа, на що вказує наявність характерного «люстру» на спинці і на черевці. Третій розмірами 4,3x2,15x0,7 см — кінцевий на пластині з волинського кременю; скошене лезо оформлене на дистальному кінці крутою лусочною ретушшю; крім того, виріб вкритий лусочною підкрутою та крутою ретушшю по всьому периметру зі спинки; проксимальний кінець обламаний (Рис. 3: 4). Четвертий розмірами 2,5x2,4x0,8 см — є фрагментом кінцевого скребка на пластині з волинського кременю; лезо підокругле, сформоване підкрутою лусочною ретушшю по дистальному кінцю; крім того, прослідковується лусочна підкрута ретуш по одному з країв спинки; виріб несе на собі сліди перебування у вогні (Рис. 3: 2). П'ятий виріб розмірами 2,9x2,3x0,9 см є фрагментом аналогічно-

го знаряддя на пластині з волинського кременю; лезо підокругле, сформоване крутою лусочною ретушшю по дистальному кінцю; крім того, виріб вкритий лусочною підкрутою та крутою ретушшю по всьому периметру зі спинки; виріб несе на собі сліди перебування у вогні (Рис. 3: 3).

Наступний тип виробів, представлений у колекції — *вкладені серпів* (2 екз.). Перший розмірами 4,45x1,85x0,65 см виготовлений на пластині з волинського кременю (Рис. 3: 8); сформований лусочною підкрутою та крутою ретушшю по всьому периметру зі спинки; на використання в якості саме вкладення вказує наявність характерного «люстру» на спинці. Виріб дуже схожий на описаний кінцевий скребок (Рис. 3: 6), проте робоче лезо тут відсутнє, а на його місці — злам, котрий міг утворитися якраз в процесі переоформлення вкладення на скребок. Другий вкладень розмірами 4,2x2,55x1,0 см представлений фрагментом. Виготовлений він на відтинку пластини, робочий край сформований пласкою лусочною ретушшю по обох краях спинки, по одному з них та на звороті з черевця присутній «люстр» (Рис. 3: 9). Виріб сильно пошкоджено вогнем.

Серед колекції присутні також 2 *перфоратори*. Перший (Рис. 4: 2) розмірами 6,35x2,05x0,6 см виготовлений на пластині, робоче жало сформоване підкрутим лусочним ретушуванням по дистальному кінцю зі спинки; крім того, виріб оформлено лусочною пласкою та підкрутою ретушшю по всьому периметру спинки; проксимальна частина виробу зламана, саме знаряддя несе на собі сліди перебування у вогні. Другий розмірами 5,0x1,35x0,7 см також виготовлений на пластині, кремій волинський. Робоче жало сформоване підкрутим лусочним двобічним ретушуванням по дистальному кінцю (Рис. 4: 3); крім того, виріб оформлено ступеневою лусочною підкрутою та крутою ретушшю по всьому периметру спинки, присутня часткова пласка лусочна та перлинна ретуш з черевця.

В колекції присутні також специфічні вироби, які традиційно пов'язують з мисливською галуззю господарства. Це *вістря* дротиків, їх маємо 2 екз. Перший розмірами 8,7x3,4x0,95 см, підтрикутно видовженої форми з прямою основою. Сформований крупними пласкими сколами та двобічним ретушуванням пригострюючою струменевою ретушшю по всій площі. Дистальний кінець зламаний, також зламаний один з країв основи. Зклеєний з 2-х частин. Виріб дуже пошкоджений вогнем, він крихкий, що фактично унеможливило його якісне графічне відображення. Друге вістря розмірами 4,63x2,33x0,98 см представлено дистальним фрагментом. Виготовлене з місцевої сировини, оформлене лусочним підкрутим ретушуванням по всьому периметру спинки (Рис. 4: 4).

До вістрей саме дротиків цей виріб було віднесено нами формально, за морфологічними ознаками, хоча фактично більшість знайомих нам подібних виробів мають двобічне ретушування, а не тільки по спинці. Хоча тут ми можемо мати справу як і з заготовкою вістря дротика (проксимальна частина зламана, судячи з усього, якраз в процесі підготовки знаряддя), так, можливо, і з місцевим проявом цього типу зброї.

Крім того, маємо 1 фрагмент *невизначеного знаряддя* розмірами 4,2x2,12x1,2 см, який являє собою аморфний уламок із залишками природної кірки, на одному з країв якого простежується часткова пласка лусочна ретуш.

Нарешті, в колекції присутнє знаряддя, пов'язане безпосередньо з процесом кременеобробки — відбійник. Він являє собою крем'яне жовно (кремій місцевий) розмірами 7,65x5,85x4,4 см, із характерною забитістю та сколами по периметру. Виріб несе на собі сліди перебування у вогні.

Перейдемо до опису колекції виробів з Онопріївки.

Онопріївка I (Рис. 1). Поселення трипільської культури (буго-дніпровський варіант східнотрипільської культури, етап VI). Розташоване на південно-східній околиці с. Онопріївка Тальнівського р-ну Черкаської обл., на береговій терасі, що переходить у плато, обмежене р. Макшиболото (притока р. Гірський Тікич) та ярами. Площа поселення складає близько 60 га. Відкрите експедицією ВУАК в 1924 р. В 1988-1991 рр. досліджувалося Веселокутським загonom Трипілької комплексної експедиції Інституту археології АН УРСР під керівництвом О.В. Цвек. Розкопано чотири споруди (Цвек 2006, с. 45).

Колекція кременевих матеріалів, наданих О.В. Цвек, налічує 27 екз. Вона також містить дві категорії: відходи виробництва та знаряддя праці (Табл. 2). Більшість виробів виготовлена з місцевої сировини (в деяких випадках, переважно через перебування виробів у вогні, сировину визначити не видається можливим). Подібна сировина, за В.Ф. Петрунем, відноситься до кременів кристалічного щита (Петрунь 2004, с. 204) і поширена в Черкаській та Кіровоградській областях в басейні р. Синюхи або на Великій Висі.

Відходи виробництва представлені відщепами, пластинчастими виробами та уламками (12 екз.).

Відщепів нараховується 7 екз. Розміри їх коливаються від 4,5x7,95x2,1 см до 2,4x2,2x0,75 см. 3 екз. з них із залишками природної кірки; 1 — зі слідами перебування у вогні. Крім того, 1 екз. розмірами 3,8x3,4x1,35 см відноситься до сколів підправки нуклеуса. Пластинчасті вироби представлені медіальною частиною напівпервиної

пластини; на виробі простежується ретуш від використання по одному з країв спинки. Також серед відходів виробництва присутні 2 екз. нуклеоподібних уламків розмірами 3,95x3,45x2,1 см та 2,7x2,2x1,15 см. На першому простежено підготовку площадки, що сформована кількома сколами та початок підготовки карниза. Другий — аморфний з кількома невиразними сколами. Ще один невизначений уламок розмірами 2,75x5,5x1,25 см містить залишки природної кірки. До відходів виробництва віднесено також фрагмент природної гальки розмірами 4,75x2,35x1,8 см.

Табл. 2. Онопріївка I. Вироби з кременю.

Table 2. Onopriyivka I. Flint artifacts.

Відходи виробництва:	Кількість
	12
Відщепи	7
Пластинчасті вироби	1
Нуклеоподібні уламки	2
Уламки	1
Галька	1
Вироби з вторинною обробкою	15
Ретушовані відщепи	6
Ретушовані пластини	1
Скребки	4
на відщепах	2
на пластинах	1
заготовка не визначена	1
Скобелі	3
Невизначені	1
Загалом	27

До знарядь праці віднесено вироби з вторинною обробкою поверхні. Таких у колекції налічується 15 екз. Вони представлені ретушованими пластинами та відщепами, скребками, скобелями та невизначеними уламками (Рис. 2).

Ретушованих відщепів налічується 6 екз. Перший розмірами 4,7x3,75x1,0 см являє собою відщеп із залишками природної кірки, оформлений пласкою лусочною ретушшю по одному з країв черевця, крім того, прослідковується кілька дрібних сколів на одному з країв спинки. Другий розмірами 4,8x3,5x0,8 см оформлений підкрутим лусочним ретушуванням по дистальному кінцю з черевця. Третій розмірами 3,5x2,2x0,45 см із залишками природної кірки, оформлений пласкою перлинною ретушшю по одному з країв спинки та пласкою лусочною — з протилежного (Рис. 5: 3). Четвертий розмірами 2,5x3,65x1,05 см

оформлений пласким перлинним ретушуванням по дистальному краю зі спинки. П'ятий розмірами 2,55x2,55x0,4 см із залишками природної кірки, оформлений пласким перлинним ретушуванням по дистальному краю та одному з країв зі спинки (Рис. 5: 5). Шостий відщеп розмірами 3,05x1,7x0,4 см оформлений частковим лусочним ретушуванням по одному з країв спинки (Рис. 5: 2).

Ретушовані пластини представлені одним фрагментом розмірами 4,3x2,3x0,72 см, що оформлений пласкою лусочною ретушшю по одному з країв спинки (Рис. 5: 7). Виріб сильно пошкоджено вогнем.

Скребків в колекції налічується 4 екз., з них 2 екз. — на відщепах, 1 екз. — на пластині. В одному випадку заготовку встановити не вдалося через сильну пошкодженість. Лезо цього виробу розмірами 2,8x2,55x1,12 см сформоване підкрутою ретушшю по одному з країв спинки. Другий виріб є кінцевим скребком, виготовленим на відщепі розмірами 2,8x3,2x0,85 см. Лезо майже пряме, сформоване крутим лусочним ретушуванням по дистальному краю зі спинки, аналогічною ретушшю вкритий і один з країв спинки (Рис. 5: 8). Третій скребок, представлений фрагментом, виготовлений на відщепі; розміри, що збереглися становлять 4,6x2,85x1,1 см. Лезо знаряддя сформоване крутим лусочним ретушуванням по одному з країв спинки. Виріб сильно пошкоджений під дією вогню (Рис. 5: 9). Четвертий скребок також представлений фрагментом розмірами 2,6x2,2x0,5 см, проте виготовлений він на пластині; робоче лезо сформоване підкрутою лусочною ретушшю по дистальному кінцю зі спинки; крім того, аналогічно ретушовані і обидва краї спинки (Рис. 5: 4).

Скобелі представлені трьома екземплярами, всі вони виготовлені на відщепах. Перший розмірами 2,6x2,5x0,9 см являє собою виріб, на якому пласким лусочним ретушуванням сформована виїмка діаметром до 1,1 см (Рис. 5: 6). Другий розмірами 3,2x2,5x0,65 см є аналогічним виробом з виїмкою на черевці діаметром до 0,7 см, сформованою пласким перлинним ретушуванням. Третій розмірами 3,0x4,2x0,7 см виготовлений на відщепі, на якому крутим лусочним ретушуванням зі спинки сформована виїмка діаметром до 0,7 см (Рис. 5: 1).

Нарешті, маємо 1 фрагмент *невизначеного знаряддя* розмірами 2,2x1,9x0,7 см, який являє собою уламок із залишками природної кірки, з крутою лусочною ретушшю по одному з країв.

Не зважаючи на приблизно однакове кількісне співвідношення, навіть на перший погляд матеріали цих двох пам'яток суттєво різняться між собою. Комплекс Тростянчика фактично пластинчастий: пластини переважають як серед відходів виробництва, так і серед знаряддевого набору. В

Онопріївці домінують відщепи та знаряддя на них. Якщо комплекс Тростянчика можна розглядати як «класичний» за знаряддевим набором: ретушовані ножеподібні пластини, кінцеві скребки, вкладені серпів, перфоратори на пластинах, тощо, то комплекс Онопріївки видається більш примітивним: ретушовані відщепи, скребки та скобелі на відщепках та ін. В Онопріївці, на відміну від Тростянчика, повністю відсутні знахідки зброї. Вироби з Онопріївки виготовлені переважно на місцевій сировині, тоді як в Тростянчику виробів з місцевої та імпортової сировини приблизно порівну, причому вироби з місцевого кременю виготовлені так само ретельно, як і вироби з волинського кременю. Разом з тим, в обох випадках впевнено можна говорити про місцевий характер виробництва. Про це свідчить як використання місцевих порід кременю, так і специфічні вироби, присутні в обох колекціях. В Тростянчику, як вже йшлося, знайдений відбійник, в Онопріївці — нуклеподібні уламки та сколи підправки нуклеусів.

Подібні відмінності можна пояснити як територіальними, так і хронологічними розбіжностями. Онопріївка I більш рання, відноситься до кінця етапу VI, Тростянчик — до кінця етапу VII. Тростянчик розташований на Південному Бугу, Онопріївка — в Буго-Дніпровському межиріччі. Хоча, можливо, така ситуація пояснюється нерівномірністю вивченості цих пам'яток.

Першопочатково дана робота задумувалася виключно як публікація нових матеріалів. Проте, зважаючи на дискусії щодо правомірності поділу Кукутень-Трипілля на дві археологічні культури — «східнотрипільську» (СТК) та «західнотрипільську» (ЗТК) (Бурдо 2021), нами було вирішено на основі наявних матеріалів хоча б поверхнево охарактеризувати можливу специфіку кременевого виробництва т.зв. східнотрипільських племен Буго-Дніпровського межиріччя (в силу наукових інтересів автора). Для цього нами було залучено матеріали відомих східнотрипільських пам'яток окресленого регіону.³ Крім того, виявлення можливої специфіки неможливе без співставлення останніх з синхронними пам'ятками західного трипілля.⁴

Тож розпочнемо. Свого часу автором була проаналізована невеличка колекція кременевих матеріалів зі східнотрипільської пам'ятки Владиславчик, а результати аналізу увійшли окремим додатком до звіту про розкопки (Пічкур, 2005). Проте ці матеріали так і не були опубліковані, незважаючи на загальну публікацію результатів роз-

копок (Овчинников 2012). Доречним, гадаю, буде охарактеризувати кременеві знахідки з пам'ятки саме в цій роботі.

Владиславчик (Рис. 1). Поселення трипільської культури (буго-дніпровський варіант східнотрипільської культури, етап VII). Розташоване на околиці с. Владиславчик Монастирищенського р-ну Черкаської обл., на місці, що утворений лівим берегом р. Свинарки та її притокою. Площа поселення складає понад 100 га. Відкрите П.К. Дончуком. В 1974 р. досліджувалося експедицією Інституту археології АН УРСР під керівництвом О.В. Цвек (Цвек 2006, с. 27). В 2005 р. розкопки на поселенні продовжені експедицією Інституту археології НАН України під керівництвом Е.В. Овчинникова (Овчинников, Лежух 2005).

Колекція кременевих виробів Владиславчика з розкопок 2005 р. представлена чотирма виробами. З них 1 екз. є відходом виробництва, 3 — знаряддями праці. Всі, без виключення, вироби виготовлені з місцевої сировини.

Відходом виробництва є скол підправки ребра нуклеуса зі світло-коричневого непрозорого кременю з вкрапленнями (пл. 1, п/м). Максимальні розміри виробу 4,4x1,9 см (Рис. 6: 3).

До знарядь праці віднесені вироби з вторинною обробкою. Серед них фрагмент *ретушованої пластини* максимальними розмірами 4,3x2,4 см. Виріб несе на собі сліди перебування у вогні, через що не вдається встановити характер сировини. Ретуш регулярна пригострююча, нанесена по обох краях спинки; на дистальному кінці дрібною перлинною ретушшю оформлено дві невеликі виїмки, що робить можливим використання виробу в якості скобеля. Таким чином, цей виріб можна розглядати в якості комбінованого знаряддя. (Рис. 6: 2). Другий виріб також є фрагментом ретушованої пластини з кременю чорного кольору з вапняковими вкрапленнями розмірами 3,5x1,8 см. Ретуш нанесена по обох краях спинки та проксимальному кінцю (регулярна пригострююча), а також по одному з країв черевця (часткова пригострююча). Крім того, кількома сколами знято ударний бугорок. Характер виробу вказує на використання його в якості вкладеного знаряддя (Рис. 6: 4). Останнє знаряддя являється ретушованою пластиною з кременю світло-коричневого кольору розмірами 6,8x2,0 см. Регулярною притупляючою ретушшю оформлені обидва краї спинки та дистальний кінець. По одному з країв черевця нанесена часткова пригострююча ретуш, по іншому прослідковується кілька сколів. Ударний бугорок знятий ретушшю (Рис. 6: 1).

Нещодавно нами були опубліковані нові матеріали з розвідок на деяких поселеннях Кукутень-Трипілля в межиріччі Дніпра та Південного Бугу (Хофманн, Шатіло, Пічкур 2019). Серед них були

³ Далі будуть наведені матеріали тих пам'яток, з якими автор так чи інакше мав змогу ознайомитися особисто.

⁴ Так чи інакше, поняття СТК та ЗТК глибоко укорінилися в літературі, присвяченій Кукутень-Трипіллю. Тож в даній роботі ми будемо спиратися на існуючий культурний поділ пам'яток.

представлені кілька кременевих виробів зі східнотрипільських пам'яток Чижівки та Веселого Кута. Наведемо їх тут ще раз.

Чижівка (Рис. 1). Поселення трипільської культури (буго-дніпровський варіант східнотрипільської культури, кінець етапу VI). Розташоване між селами Чижівка та Тихонівка (Звенигородський р-н, Черкаська область), в урочищі Сіножать, на місі, утвореному вигином безіменного струмка, який обмежує поселення зі сходу. На півдні поселення розташований природній яр, а з північної сторони траншея, яка розділяє поле і ліс. Площа поселення складає близько 20 га. Поселення було відкрите Л.С. Лещенко і в 1962 році обстежене В.А. Стефановичем та вчителем місцевої школи О.Ф. Горбаєнко. В 1973-74 роках поселення досліджувалося експедицією Інституту археології АН УРСР на чолі з О.В. Цвек (Цвек 2006, с. 50).

З Чижівки походить один крем'яний виріб (Рис. 6: 5). Це *комбіноване знаряддя*. На перший погляд його формально можна віднести до бокових скребків. Він виготовлений на поперечному відщепі; максимальні розміри складають 3,6x1,5 см; робоче випукле лезо сформоване крутим лусочним та частково перлинним ретушуванням по одному з країв спинки, таким чином, що в плані виріб можна сплутати з кінцевим скребком на пластині. Однак, на проксимальному кінці зі сторони черевця наявні крупні пласкі сколи, а на протилежному, дистальному, кінці — дрібні сколи та забитість, що є цілком характерним для долотоподібних знарядь. Виготовлене знаряддя з коричневого напівпрозорого кременю з вкрапленнями.

Веселий Кут (Рис. 1). Поселення трипільської культури (буго-дніпровський варіант східнотрипільської культури, етап VI-BII). Розташоване навпроти одноіменного села Тальнівського р-ну Черкаської обл., на правому березі річки Гірський Тікич, на місі першої надзаплавної тераси, яка переходить у плато. Поселення має природні обмеження з трьох сторін — з півночі та сходу водами Гірського Тікича, а з півдня — природнім яром. За уточненими даними площа поселення складає близько 60 га. (Хофманн, Шатіло, Пічкур 2019, с. 146). Поселення було відкрите вчителькою історії з села Папужинці у 1970 році, в 1974-1986 та в 1993 роках досліджувалося експедицією Інституту археології на чолі з О.В. Цвек. За цей час було розкопано 24 «площадки» та 32 прошурфовано (Цвек 2006, с. 22).

У Веселому Куті під час згаданих розвідок також знайдено всього один крем'яний виріб. Він належить до типу подвійних *скребків* на пластині (Рис. 6: 6). Максимальні розміри скребка становлять 4,9x2,15 см; його протилежні одне одному леза оформлені крутим лусочним ступеневим ретушуванням, помітні також сліди підправки обох

лез; крім того, крутою та напівкрутою лусочною ступеневою ретушшю вкритий увесь залишок периметра спинки, таким чином, вся дорсальна сторона по периметру є ретушованою. Виріб виготовлено з коричневого напівпрозорого з сірими розводами кременю, ймовірно, «волинського» походження.

Цікаву колекцію кременевих матеріалів з поселення східнотрипільської культури Миропілля було опубліковано О.В. Цвек та Ю.Я. Рассамакіним (Цвек, Рассамакин 2002).

Миропілля (Рис. 1). Поселення трипільської культури (буго-дніпровський варіант східнотрипільської культури, етап BII). Розташоване на західній околиці с. Миропілля Корсунь-Шевченківського р-ну Черкаської обл. і займає великий мис, утворений балкою та правою притокою р. Рось. Площа поселення складає понад 100 га. Поселення було відкрите в 1960-х рр. М.Д. Гупало. Стаціонарні розкопки проводились експедицією Інституту археології АН УРСР на чолі з О.В. Цвек. Розкопано 5 споруд житлового, господарчого та виробничого призначення (Цвек 2006, с. 40-41).

Функціональне визначення виробничого комплексу поселення було проведено Г.Ф. Коробковою в трасологічній лабораторії ІІМК РАН (Цвек, Рассамакин 2002, с. 222). Так, нею були визначені наступні знаряддя з житла №4: кінцево-бокові скребки з двома робочими лезами (Рис. 9: 10); скобелі з одним (Рис. 9: 14-15) та двома (Рис. 9: 19) робочими лезами; стріли (Рис. 9: 20-21); проколка (Рис. 9: 22); нуклеус (Рис. 9: 23); комбіновані знаряддя: боковий скребок на уламку стріли (Рис. 9: 14) та кінцево-боковий скребок на вкладені серпа (Рис. 9: 13) (там само). З житла №3 походять: бокові скребки з одним робочим лезом (Рис. 9: 2-3); кінцево-бокові скребки з трьома робочими лезами (Рис. 9: 5-9); кінцеві скребки на вкладені серпа (Рис. 9: 11-12); свердла з одним та двома вістрями (Рис. 9: 16-17); скобель з двома робочими лезами (Рис. 9: 18) (Цвек, Рассамакин 2002, с. 225).

Особливо цікавою є знахідка обсидіанової мікропластини з житла №4 (Рис. 9: 1) (Цвек, Рассамакин 2002, с. 222). О.В. Цвек також підкреслює, що в Миропіллі з'являються «...образцы, оформленные струйчатой ретушью...», що не характерно для пам'яток СТК, які передують Миропіллю (там само, с. 228). В цілому, характер матеріалів свідчить, за словами дослідниці, про місцевий характер виробництва (там само, с. 222).

Крім того, Миропілля цікаве й тим, що тут були зафіксовані наслідки певних ритуальних дій, які можуть вказувати на існування культів, пов'язаних з кременеобробним виробництвом (Цвек 2005, с. 164). Йдеться про знахідку в одному з жител поблизу вітара посудини, що була заповнена перепаленими крем'яними відщепами та

лусочками. Інші археологічні матеріали, виявлені в цьому житлі, не мали слідів вогню (там само).

До більш пізніх матеріалів східнотрипільської культури, відомих авторів, відносяться кременеві вироби з поселення Григорівка—Ігнатенкова Гора.

Григорівка—Ігнатенкова Гора (Рис. 1). Поселення трипільської культури (коломиїщинська локальна група східнотрипільської культури, етап СІ (Овчинников 2014, с. 213)). Розташоване за північно-західною околицею с. Григорівка Канівського р-ну Черкаської обл. на високому мисоподібному виступі плато під назвою Ігнатенкова Гора над Дніпром. Його розміри — 300×150 м. Пам'ятку відкрито Т.С. Пассек (1945). Повторно відкрито розвідкою І.Г. Шовкопляса і Є.Ф. Покровської (1960). Невеликі розкопки на поселенні здійснив М.М. Шмаглій (1961). Стаціонарні дослідження проведені Н.Б. Бурдо і М.Ю. Відейком (1993). Розкопано 16 ям. Залишки наземних глинобитних жител відсутні (Бурдо, Відейко 1997). В 2003 р. розвідкові роботи на пам'ятці були проведені загоном Трипільської експедиції Інституту археології НАН України під керівництвом Е.В. Овчинникова (Овчинников та ін. 2005, с. 39).

Під час цих розвідок було зібрано в тому числі крем'яний інвентар. Він налічує 9 виробів. З екземпляри було зібрано безпосередньо з поверхні пам'ятки та 6 екз. зберігається у фондах Канівського історичного музею.

Вироби з кременю виготовлені переважно з місцевої, «канівської» сировини. Тільки два екземпляри виготовлені з імпортного високоякісного кременю (рис. 10, 3, 8). В колекції наявні чотири кінцево-бокові скребки (Рис. 7: 1-3, 5). Один з них було реутилізовано на скребок після використання знаряддя в якості вкладення до серпа (Рис. 7: 3). Маємо також проколку на відщепі (Рис. 7: 4), масивний ретушований відщеп (Рис. 7: 6) та боковий різець (Рис. 7: 7). Також присутня ретушована пластина (Рис. 7: 8) (Овчинников та ін. 2005, с. 39).

Ще раніше М.Ю. Відейком були опубліковані матеріали з розкопок пам'ятки. Автор зазначає, що кременевих виробів на поселенні знайдено досить багато (Відейко 2005, с. 187). Це як відходи виробництва, так і знаряддя праці, виготовлені з місцевої та високоякісної імпортної сировини (визначення В.Ф. Петруня (там само)). Зі знарядь, перерахованих М.Ю. Відейком, бачимо на малюнку додатку (там само, с. 193, рис. 2) різноманітні скребки (Рис. 8: 1-16, 20), ретушовані пластини (Рис. 8: 17, 21), перфоратори (Рис. 8: 19, 22), ретушовані відщепи (Рис. 8: 23-24), наконечник стріли (Рис. 8: 18) трикутної форми, висотою 31 мм, з виїмкою в основі, оброблене ретушшю з обох сторін (Відейко 2005, с. 187).

ДИСКУСІЯ

Таким чином, проаналізовані нами матеріали східнотрипільських пам'яток Буго-Дніпровського межиріччя відносяться до широкого хронологічного відрізка (етапи від VI до CI). Для детального аналізу цих матеріалів вкрай мало, але як показує практика, переважна більшість поселень регіону цього часу надзвичайно бідні на кременевий інвентар. Виключення можуть складати пам'ятки ЗТК Володимирівка, Андріївка, Пекарі II. Наявні матеріали поки що, на жаль, не дають нам підстав для виділення певної специфіки кременеобробного комплексу СТК в межиріччі Південного Бугу та Дніпра. Попри невеликі відмінності між різними комплексами, знаряддевий набір сталий і в загальних рисах він ідентичний відповідному набору синхронних пам'яток ЗТК регіону. Поява певних технологічних новацій, таких як струменева ретуш (Миропілля), за часом також співпадає з пам'ятками ЗТК (Андріївка (Pichkur 2012)). Як і на пам'ятках ЗТК регіону, пам'ятки СТК не містять певних специфічних типів знарядь, наприклад кременевих сокир, долот; фактично відсутні вістря дротиків, попри наявність вістер стріл. Отже, комплекси СТК регіону на диво видаються більш спорідненими з синхронними пам'ятками ЗТК, аніж з однокультурним, здавалося б, Тростяничком. Тож в цілому слушною в даному випадку видається думка Н.Б. Бурдо про те, що «...господарство та виробництво на різних етапах розвитку та у різних регіонах поширення Трипілья-Кукутень в цілому відповідало землеробському господарсько-культурному типу та загальному рівню енеолітичної доби. Конкретні особливості залежали не стільки від культурних традицій, загальних для епохи, але і від асортименту природних ресурсів та кліматичних умов у певний період існування культури. Можливою була певна диференціація в межах культурно-господарського типу хліборобів, зумовлена розташуванням в лісовій або лісостеповій смузі...» (Бурдо 2021, с. 353).

Єдиною сталою рисою для кременеобробного комплексу СТК регіону є максимальне використання місцевих порід сировини, з мінімальним залученням імпортної. Це, як було показано, стосується як пам'яток вглибині регіону, так і на «окраїнах» (Канівщина). Способам отримання та шляхам розповсюдження імпортної сировини присвячена низка робіт автора (Пичкур 2017; Pichkur 2018; Пичкур 2019 та ін.). Унікальною в цьому контексті видається знахідка мікропластини з обсидіану в Миропіллі. Беззаперечним з огляду на низку факторів, включаючи вказаний сировинний, видається місцевий характер виробництва. Проте, на відміну від пам'яток ЗТК, для поселень СТК регіону, як не дивно, з огляду на місцевий характер виробництва, фактично невідомі майстерні з об-

робки кременю. Одна така майстерня досліджена на пам'ятці ЗТК Пекарі II на Канівщині Е.В. Овчинниковим спільно з автором (Овчинников, Пічкур 2003; Пічкур, Шидловський 2003). Базувалася вона на використанні місцевої «канівської» сировини, зняряддя з якої переважають також в комплексі Ігнатенкової Гори. З огляду на характер та кількість комплексів Володимирівки та Андріївки (Пічкур 2019а), подібні майстерні мали би бути присутні і на цих пам'ятках. В межиріччі Південного Бугу та Дніпра О.В. Цвек та І.І. Мовчаном було дослідже-

но цілий виробничий комплекс, який складався із копалень біля с. Коробчине, поблизу яких також провадилася первинна обробка сировини і пов'язаних з ними майстерень на поселенні ЗТК Рубаний Міст, розташованого за 1,0 км від місця видобутку кременю (Цвек 2012, с. 212). Тож відсутність на пам'ятках СТК спеціалізованих майстерень з обробки кременю є результатом, на нашу думку, виключно недостатнього рівня дослідження цих пам'яток, а їх неодмінна поява, сподіваємося, є виключно справою часу.

ЛІТЕРАТУРА

- Бурдо, Н.Б. 2021. Східнотрипільська і західнотрипільська культури: міф чи реальність? *Археологія і давня історія України*, 2 (39), с. 350-359.
- Бурдо, Н.Б., Відейко, М.Ю. 1997. Розкопки трипільського поселення Ігнатенкова Гора біля с. Григорівка на Дніпрі. *Археологічні відкриття в Україні 1993 року*, с. 23-26.
- Відейко, М.Ю. 2005. Трипільське поселення Ігнатенкова Гора біля с. Григорівка. *Кам'яна доба України*, Вип. 7, с. 186-200.
- Овчинников, Е.В. 2012. Дослідження на трипільському поселенні Владиславчик. В: Отроценко, В.В. (ред.). *Земледельці и скотоводы древней Европы*. Киев; Санкт-Петербург, с. 115-123.
- Овчинников, Е.В. 2014. *Трипільська культура Канівського Подніпров'я (етапи VII—CI)*. К.: Видавець Олег Філюк.
- Овчинников, Е.В., Лежух, І.П. 2005. *Звіт про дослідження на трипільському поселенні Владиславчик 2005 року*. НА ІА НАНУ, ф.64, № 2005/281.
- Овчинников, Е.В., Пічкур, Є.В. 2003. Дослідження на трипільському поселенні Пекарі II. *Археологічні відкриття в Україні 2001-2002 рр.*, с. 207-212.
- Овчинников, Е.В., Шидловський, П.С., Шостик, О.І., Пічкур, Є.В. 2005. Дослідження трипільських пам'яток на Канівщині. *Археологічні дослідження в Україні 2003-2004 рр.*, с. 32-42.
- Петрунь, В.Ф. 2004. Використання мінеральної сировини населенням трипільської культури. В: Відейко, М.Ю. (ред.). *Енциклопедія трипільської цивілізації*. Київ: Укрполіграфмедіа, 1, с. 199-218.
- Пічкур, Є.В. 2005. Опис виробів з кременю, знайдених на трипільському поселенні Владиславчик. В: Овчинников Е.В., Лежух І.П. 2005. *Звіт про дослідження на трипільському поселенні Владиславчик 2005 року*. НА ІА НАНУ, ф.64, № 2005/281, Дод. 3, с. 41-42.
- Пічкур, Е.В. 2017. Індикатори «импортов» в трипольской культурі (по материалам «кладов» кремневых пластин). *Vita Antiqua*, 9, с. 206-222. doi:[10.37098/VA-2017-9-206-221](https://doi.org/10.37098/VA-2017-9-206-221)
- Пічкур, Є.В. 2019. Складові кременевої індустрії кукутень-трипільської спільноти: видобуток і поширення кременю. *Археологія і давня історія України*, 3 (32), с. 37-49. doi:[10.37445/adiu.2019.03.03](https://doi.org/10.37445/adiu.2019.03.03)
- Пічкур, Є.В. 2019а. Порівняльний аналіз кременевих комплексів трипільських поселень Володимирівка та Андріївка. В: Терпиловський, Р.В. (гол. ред.). *Тези доповідей міжнародної наукової конференції «АРХЕОЛОГІЯ ТА МУЗЕЙНА СПРАВА В СИСТЕМІ ОСВІТИ І НАУКИ з нагоди 75-річчя заснування кафедри археології та музеєзнавства», 24-25 жовтня 2019, Київ, Україна*. К., б/в.
- Пічкур, Є.В., Шидловський, П.С. 2003. Комплекс кременеобробки на поселенні Пекарі II. В: Корвін-Піотровський, О.Г. та ін. (ред.). *Трипільські поселення-гіганти (Матеріали міжнародної наукової конференції)*. Київ: Корвін-Пресс, с. 121-129.
- Рудь В.С. 2016. Заглиблені об'єкти з поселення Тростянички. *Археологія*, 2016, №3, с. 65-75.
- Хофманн, Р., Шатіло, Л.О., Пічкур, Є.В. 2019. Нові розвідки на трипільських поселеннях Буго-Дніпровського межиріччя: колекція крем'яних знахідок. *Vita Antiqua*, 11, с. 144-158. doi:[10.37098/VA-2019-11-144-158](https://doi.org/10.37098/VA-2019-11-144-158)
- Цвек, О.В. 2005. До питання виділення виробничих культур у населення трипільської спільноти. *Кам'яна доба України*, 7, с. 160-167.
- Цвек, О.В. 2006. Поселення східно-трипільської культури (короткий нарис). К.: ВВД ВАТ «КП ОТІ».
- Цвек, Е.В. 2012. К вопросу об индустрии кремня у населения трипольской общности. *Stratum plus*, 2, с. 211-225.
- Цвек, Е.В., Рассамкин, Ю.Я. 2002. Поселение восточнотрипольской культуры Мирополье и проблема относительной хронологии памятников типа Средний Стог 2. *Stratum plus* 2001-2002, №2, с. 218-245.
- Черныш, Е.К. 1951. Трипольские орудия труда с поселения у с. Владимировки. *КСИИМК*, Вып. XL, с. 85-95.
- Pichkur, E. 2012. The flint tools of Andreevka, the Tripolian settlement on the Bolshaya Vys River. In: Menotti, F., Korvin-Piotrovskiy, A.G. (eds.). *The Tripolye culture giant-settlements in Ukraine: formation, development and decline*. Oxford: Oxbow Books, p. 169-182.
- Pichkur, Ye.V. 2018. Mining and distribution of flint by the tribes of Cucuteni-Trypillian community. *Vita Antiqua*, 10, p. 105-118. doi:[10.37098/2519-4542-2018-1-10-105-117](https://doi.org/10.37098/2519-4542-2018-1-10-105-117)

REFERENCES

- Burdo, N.B. 2021. Skhidnotrypil's'ka i zakhidnotrypil's'ka kul'tury: mif chy real'nist'? *Arkheolohiya i davnya istoriya Ukrainy*, 2 (39), s. 350-359.
- Burdo, N.B., Videyko, M.Yu. 1997. Rozkopky trypil's'koho poselennya Ihnatenkova Hora bilya s. Hryhorivka na Dnipri. *Arkheolohichni vidkryttya v Ukraini 1993 roku*, s. 23-26.
- Videyko, M.Yu. 2005. Trypil's'ke poselennya Ihnatenkova Hora bilya s. Hryhorivka. *Kam'yana doba Ukrainy*, Vyp. 7, s. 186-200.
- Ovchynnykov, E.V. 2012. Doslidzhennia na trypilskomu poselenni Vladyslavchuk. In: Otroshchenko, V.V. (ed.). *Zemledeltsy i skotovody drevnei Evropy*. Kiev; Sankt-Peterburg, s. 115-123.
- Ovchynnykov, E.V. 2014. *Trypilska kultura Kanivskoho Podniprov'ia*. Kyiv: Vydavets` Oleh Filiuk.
- Ovchynnykov, E.V., Lezhukh, I.P. 2005. *Zvit pro doslidzhennya na trypil's'komu poselenni Vladyslavchuk 2005 roku*. NA IA NANU, f.64, № 2005/281.
- Ovchynnykov, E.V., Pichkur, Ye.V. 2003. Doslidzhennya na trypil's'komu poselenni Pekari II. *Arkheolohichni vidkryttya v Ukraini 2001-2002 rr.*, s. 207-212.
- Ovchynnykov, E.V., Shydlovskiy, P.S., Shostyk, O.I., Pichkur, Ye.V. 2005. Doslidzhennya trypil's'kykh pam'yatok na Kanivshchyni. *Arkheolohichni doslidzhennya v Ukraini 2003-2004 rr.*, s. 32-42.
- Petrun', V. F. 2004. Vykorystannia mineralnoi syrovyny naselenniam trypilskoï kultury. In: Videiko, M.Yu. (ed.). *Entsyklopediia trypilskoï tsyvilizatsii*. Kyiv: Ukrpolihrafmedia, 1, s. 199-218.
- Pichkur, Ye.V. 2005. Opys vyrobiv z kremenju, znaydenykh na trypil's'komu poselenni Vladyslavchuk. V: Ovchynnykov, E.V., Lezhukh, I.P. 2005. *Zvit pro doslidzhennya na trypil's'komu poselenni Vladyslavchuk 2005 roku*. NA IA NANU, f.64, № 2005/281, Dod. 3, s. 41-42.
- Pichkur, Ye.V. 2017. Indikatory «importov» v tripolskoy kulture (po materialam «kladov» kremnevyykh plastin). *Vita Antiqua*, 9, s. 206-222. doi:[10.37098/VA-2017-9-206-221](https://doi.org/10.37098/VA-2017-9-206-221)
- Pichkur, Ye.V. 2019. Skladovi kremenevoyi industriyi kukuten'-trypil's'koyi spil'noty: vydobutok ta poshyrennya kremenju. *Arkheolohiya i davnya istoriya Ukrainy*, 3 (32), s. 37-49. doi:[10.37445/adiu.2019.03.03](https://doi.org/10.37445/adiu.2019.03.03)
- Pichkur, Ye.V. 2019a. Porivnyal'nyy analiz kremnevyykh kompleksiv trypil's'kykh poselen' Volodymyrivka ta Andriyivka. V: Terpylovs'kyy R.V. (hol. red.). *Tezy dopovidey mizhnarodnoyi naukovoï konferentsiyi «ARKHEOLOHIYA TA MUZEYNA SPRAVA V SYSTEMI OSVITY I NAUKY z nahody 75-richchya zasnuvannya kafedry arkheolohiyi ta muzeynavstva»*, 24-25 zhovtnya 2019, Kyiv, Ukraina. K., b/v.
- Pichkur, Ye.V., Shydlovskiy, P.S. 2003. Kompleks kremeneobrobky na poselenni Pekari II. In: Korvin-iotrovskiy, O.H., Kruts, V.O., Ryzhov, S.M. (eds.). *Trypilski poselennia-hihanty (Materialy mizhnarodnoi naukovoï konferentsii)*. Kyiv: Korvin-Press, s. 121-129.
- Rud', V.S. 2016. Zahlybleni ob'yekty z poselennya Trostyanchuk. *Arkheolohiya*, 2016, №3, s. 65-75.
- Hofmann, R., Shatilo, L.O., Pichkur, Ye.V. 2019. Novi rozvidky na trypil's'kykh poselennyakh Buho-Dniprov's'koho mezhyrichchya: kolektsiya krem'yanykh znakhidok. *Vita Antiqua*, 11, s. 144-158. doi:[10.37098/VA-2019-11-144-158](https://doi.org/10.37098/VA-2019-11-144-158)
- Tsvek, O.V. 2005. Do pytannia vydilennia vyrobnychyykh kultiv u naselennia trypilskoï spilnoty. *Kam'yana doba Ukrainy*, Vyp. 7: 160-167.
- Tsvek, O.V. 2006. Poselennya skhidnotrypil's'koyi kul'tury (korotkyy narys). K.: VVD VAT «KP OTI».
- Tsvek, E.V. 2012. K voprosu ob industrii kremnya u naseleniya tripolskoy obshchnosti. *Stratum plus*, №2, s. 211-225.
- Tsvek, Ye.V., Rassamakin, Yu.Ya. 2002. Poseleniye vostochnotripol'skoy kul'tury Miropol'ye i problema otnositel'noy khronologii pamyatnikov tipa Sredniy Stog 2. *Stratum plus 2001-2002*, №2, s. 218-245.
- Chernysh, Ye.K. 1951. Tripol'skiye orudiya truda s poseleniya u s. Vladimirovki. *KSIIIMK*, Vyp. XL, s. 85-95.
- Pichkur, E. 2012. The flint tools of Andreevka, the Tripolian settlement on the Bolshaya Vys River. In: Menotti, F., Korvin-Piotrovskiy, A.G. (eds.). *The Tripolye culture giant-settlements in Ukraine: formation, development and decline*. Oxford: Oxbow Books, p. 169-182.
- Pichkur, Ye.V. 2018. Mining and distribution of flint by the tribes of Cucuteni-Trypilian community. *Vita Antiqua*, 10, p. 105-118. doi:[10.37098/2519-4542-2018-1-10-105-117](https://doi.org/10.37098/2519-4542-2018-1-10-105-117)

¹ junior research fellow, Institute for Archaeology of the National Academy of Sciences of Ukraine
address: Heroiv Stalinhrada ave., 12, Kyiv, 04210, Ukraine
ORCID: 0000-0002-5087-5548
e-mail: evgen_pichkur@iananu.org.ua

NEW DATA ON FLINT PROCESSING OF EAST TRYPILLIA TRIBES OF THE BUG-DNIEPER INTERFLUVE

For the first time, materials of such settlements of the East Trypillia culture as Trostyanchyk, Onopriyivka I are published. Despite approximately the same quantitative ratio, even at first glance, the materials of these two sites differ significantly from each other. The Trostyanchyk assemblage is actually blade-oriented: blades prevail both among production waste and among the tool kit. Flakes and tools of them dominate in Onopriyivka. If the Trostyanchyk complex can be regarded as "classic" in terms of the tool kit: retouched blades, end-scrapers, sickle inserts, perforators on blades, etc., then the Onopriyivka assemblage looks more primitive: retouched flakes, notched tools and scrapers on flakes, and others. In Onopriyivka, unlike Trostyanchyk, finds of weapons are completely absent. Products from Onopriyivka are made mainly of local raw materials, while in Trostyanchyk there are approximately equal parts of products from local and imported raw materials, and products from local flint are made as carefully as products from Volyn flint. At the same time, in both cases we can confidently speak of the local nature of production. This is evidenced by both the use of local flint raw material and the specific items present in both collections. In Trostyanchyk, as already mentioned, a hammerstone was found, in Onopriyivka — core-like fragments and spalls of cores modification.

Such differences can be explained by both territorial and chronological discrepancies. Onopriyivka I is earlier, refers to the end of stage B I, Trostyanchyk — to the end of stage B II. Trostyanchyk is located on the Southern Bug, Onopriyivka — in the Bugo-Dnieper interfluve. Although, perhaps, this situation is explained by the different level of the study of these sites.

In addition, materials from the Vladyslavchyk settlement are published for the first time.

Based on their analysis, using analogies from related and synchronous sites, the author tried to identify the features of the East Trypillia lithic industry in the Bug-Dnieper rivers interfluve. As it turned out, at the modern level of knowledge, the identification of such features is not possible. The materials of the East Trypillia culture of the region are, on the whole, more similar to the materials of the settlements of the West Trypillia culture, than to related sites on the Southern Bug.

Keywords: East Trypillia culture, Kukuten`-Trypillya, production, flint processing, Bug-Dnieper interfluve.

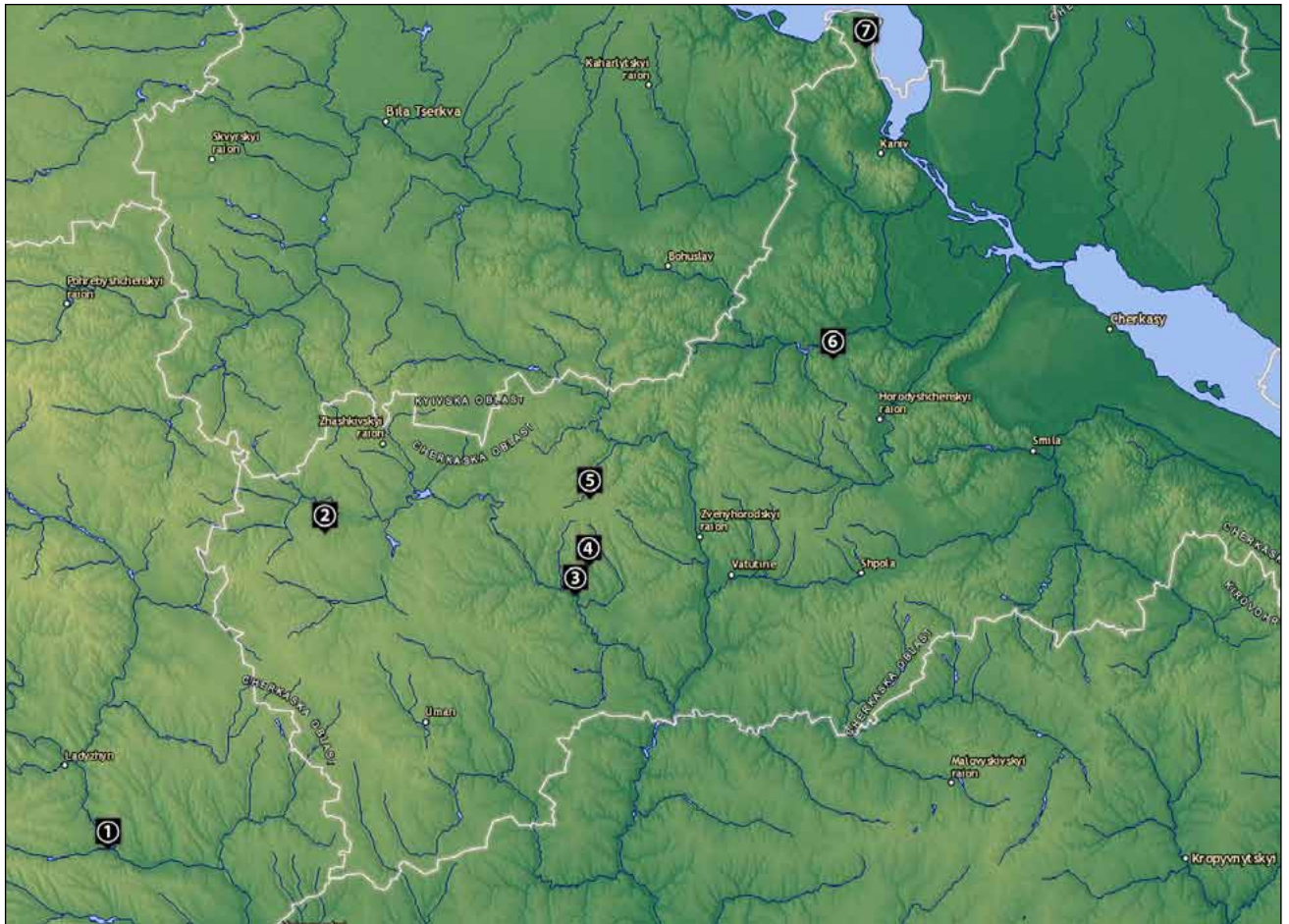

Рис. 1. Карта задіяних у роботі пам'яток СТК. 1 — Тростянич, 2 — Владиславчик, 3 — Веселий Кут, 4 — Онопріївка I, 5 — Чижівка, 6 — Миропілля, 7 — Григорівка—Ігнатенкова Гора.

Fig. 1. A map of the monuments of the ETC culture involved in the work. 1 — Trostyanchyk, 2 — Vladyslavchyk, 3 — Veselyy Kut, 4 — Onopriivka I, 5 — Chyzhivka, 6 — Myropillya, 7 — Hryhorivka—Ihnatenkova Hora.

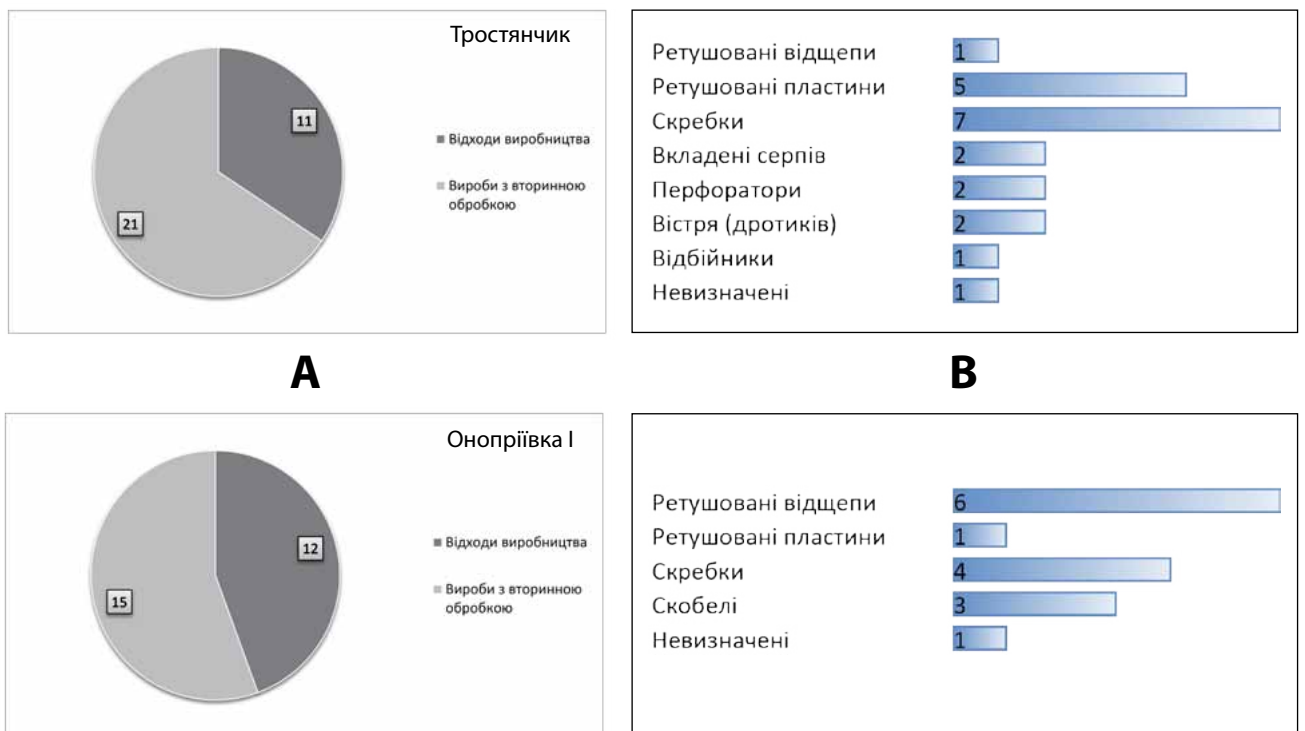

Рис. 2. Тростянич та Онопріївка I. Діаграми співвідношення відходів виробництва та знарядь праці (A). Розподіл знарядь (B).

Fig. 2. Trostyanchyk and Onopriivka I. Debitage to tools ratio diagrams (A). Distribution of tools (B).

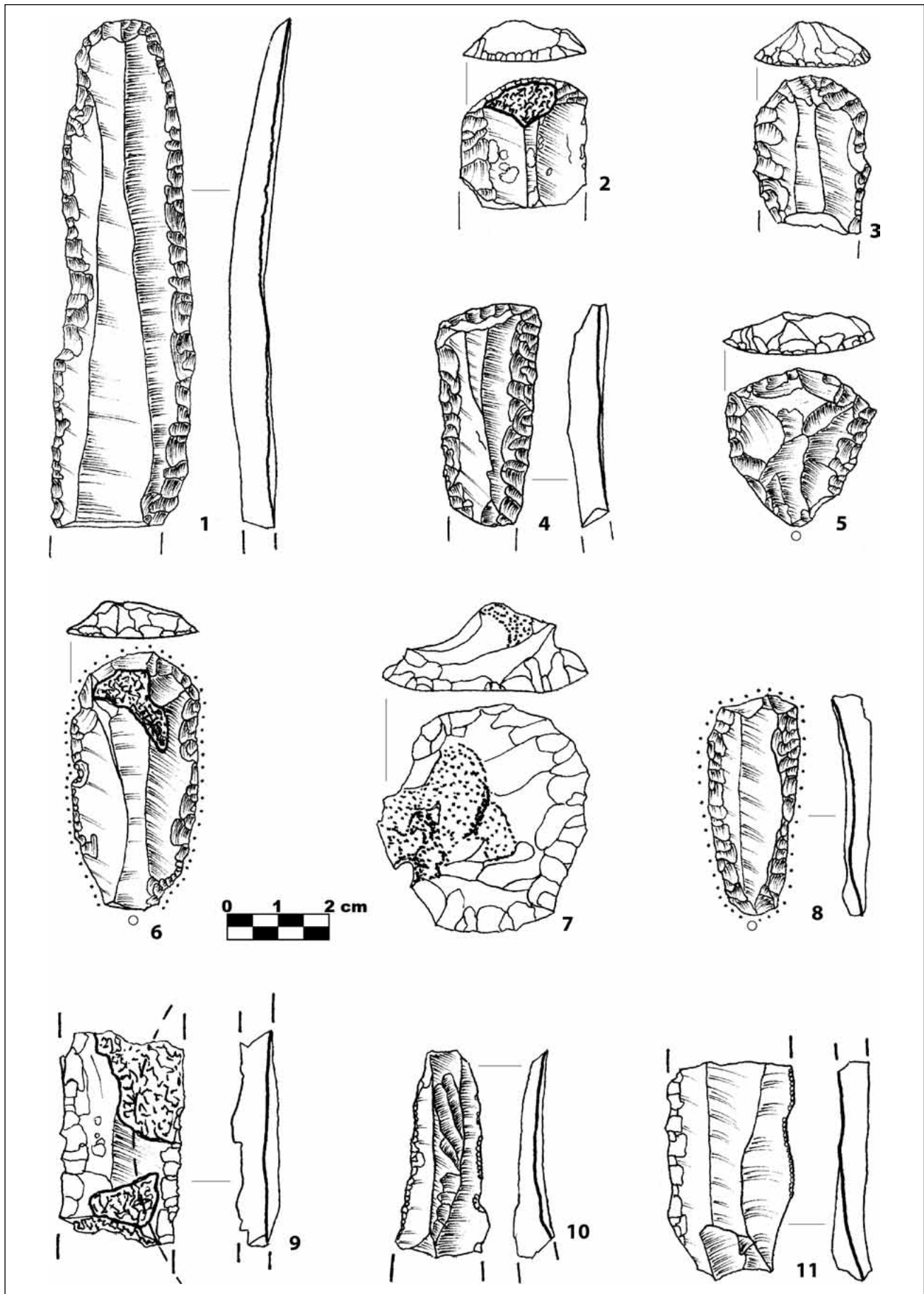

Рис. 3. Тростянчик. Знаряддя праці з кременю.
 Fig. 3. Trostyanchyk. Flint tools.

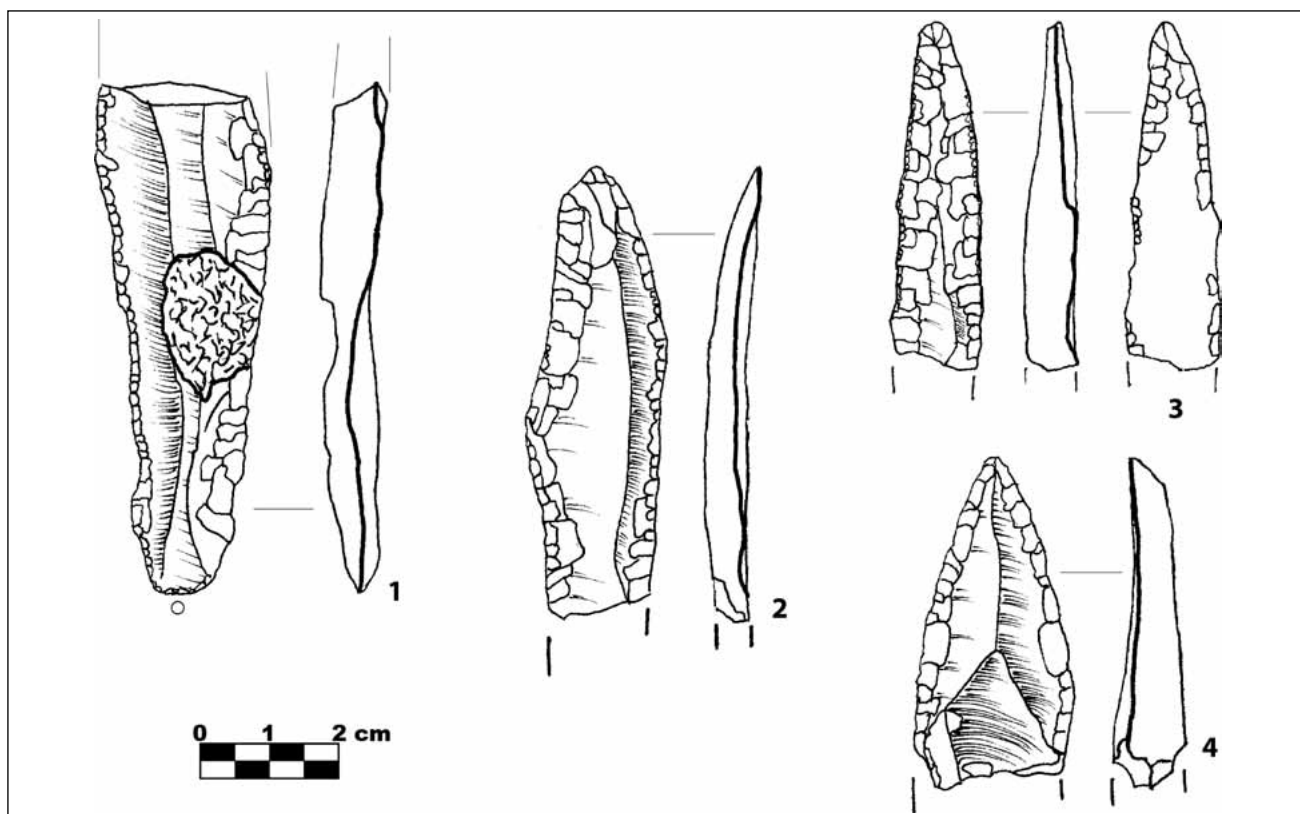

Рис. 4. Тростянчик. Знаряддя праці з кременю.

Fig. 4. Trostyanchyk. Flint tools.

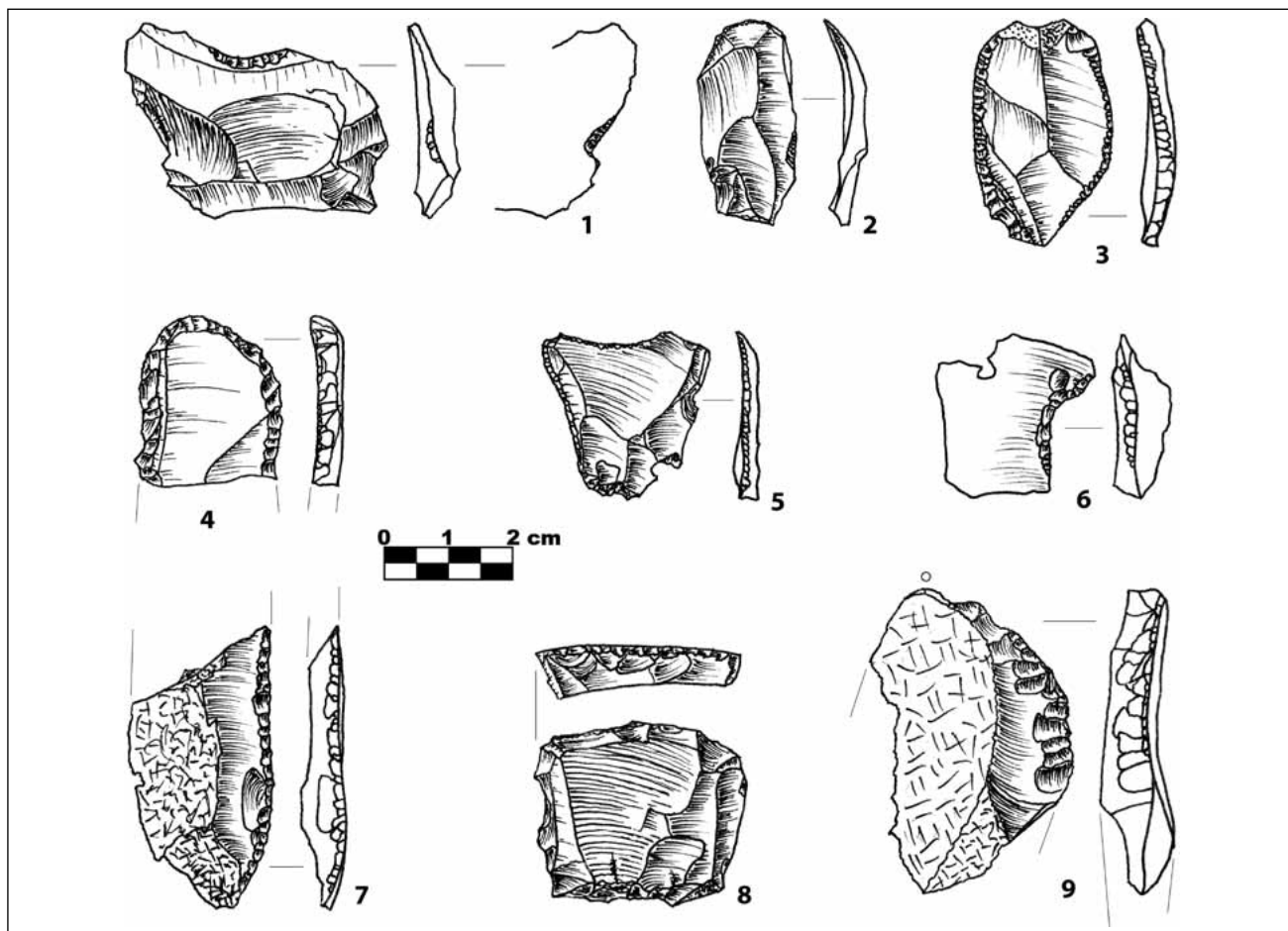

Рис. 5. Онопріївка I. Знаряддя праці з кременю.

Fig. 5. Onopriyvka I. Flint tools.

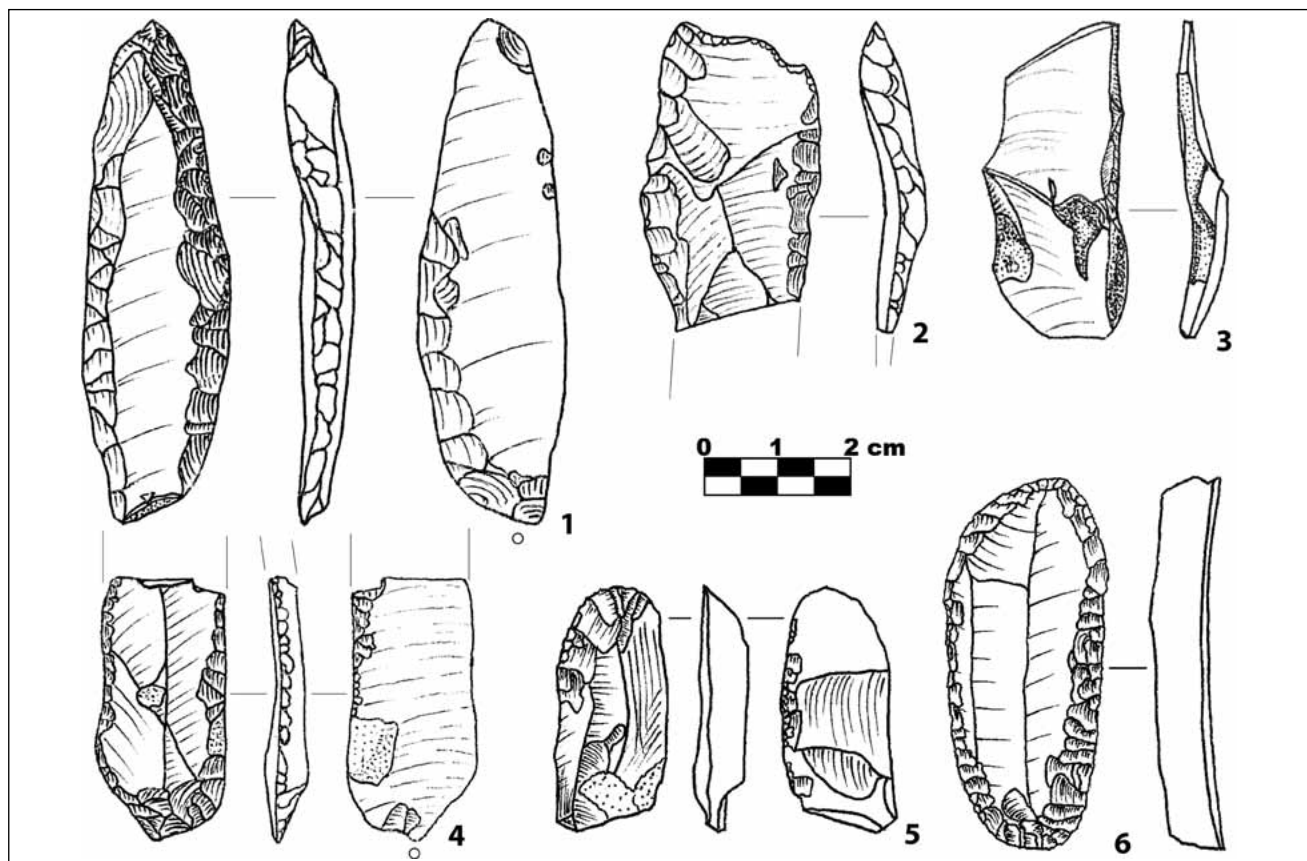

Рис. 6. Кременеві вироби. 1–4 — Владиславчик; 5 — Чижівка; 6 — Веселий Кут.

Fig. 6. Flint artifacts. 1–4 — Vladyslavchyk; 5 — Chyzhivka; 6 — Veselyy Kut.

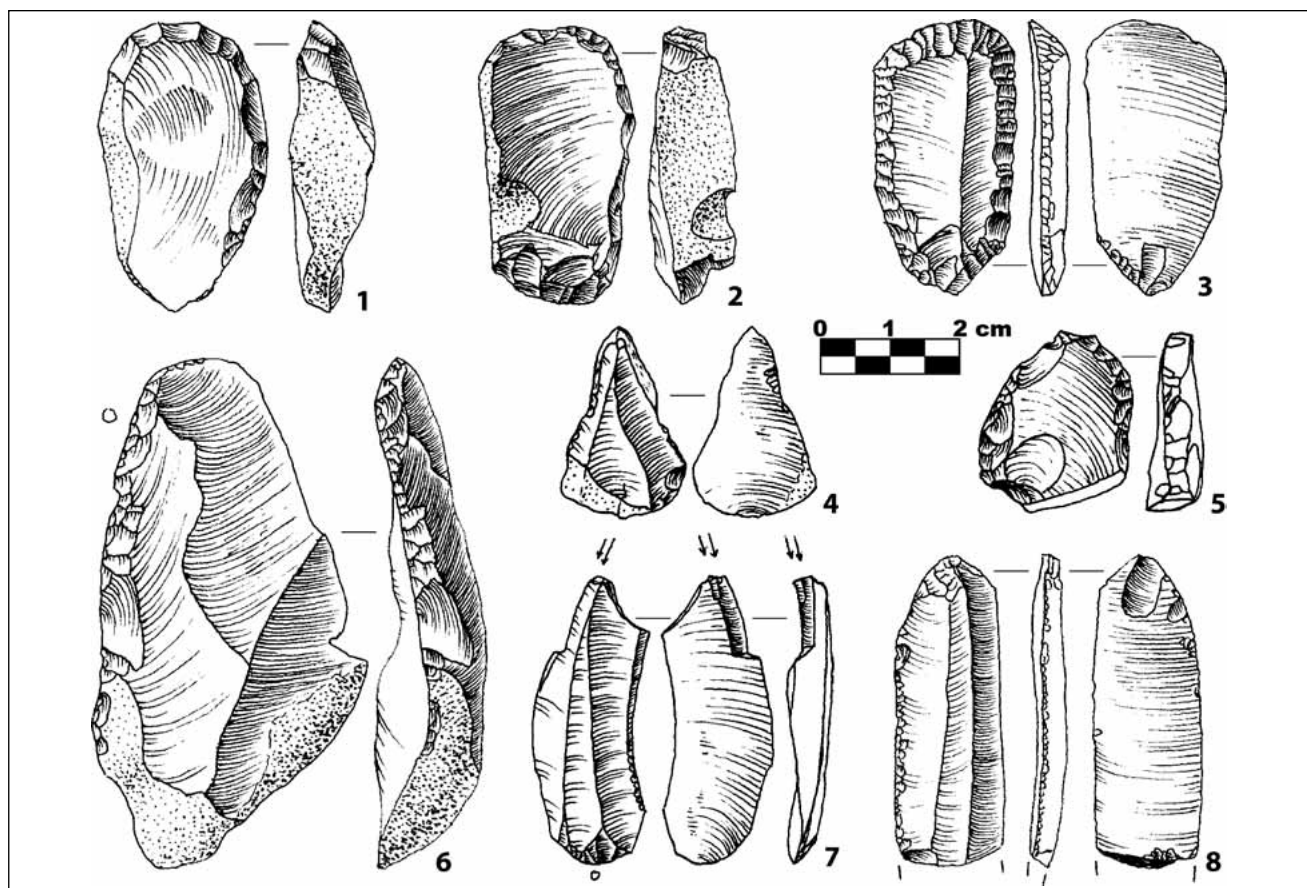

Рис. 7. Григорівка—Ігнатенкова Гора. Знаряддя праці з кременю.

Fig. 7. Hryhorivka—Ihnatenkova Hora. Flint tools.

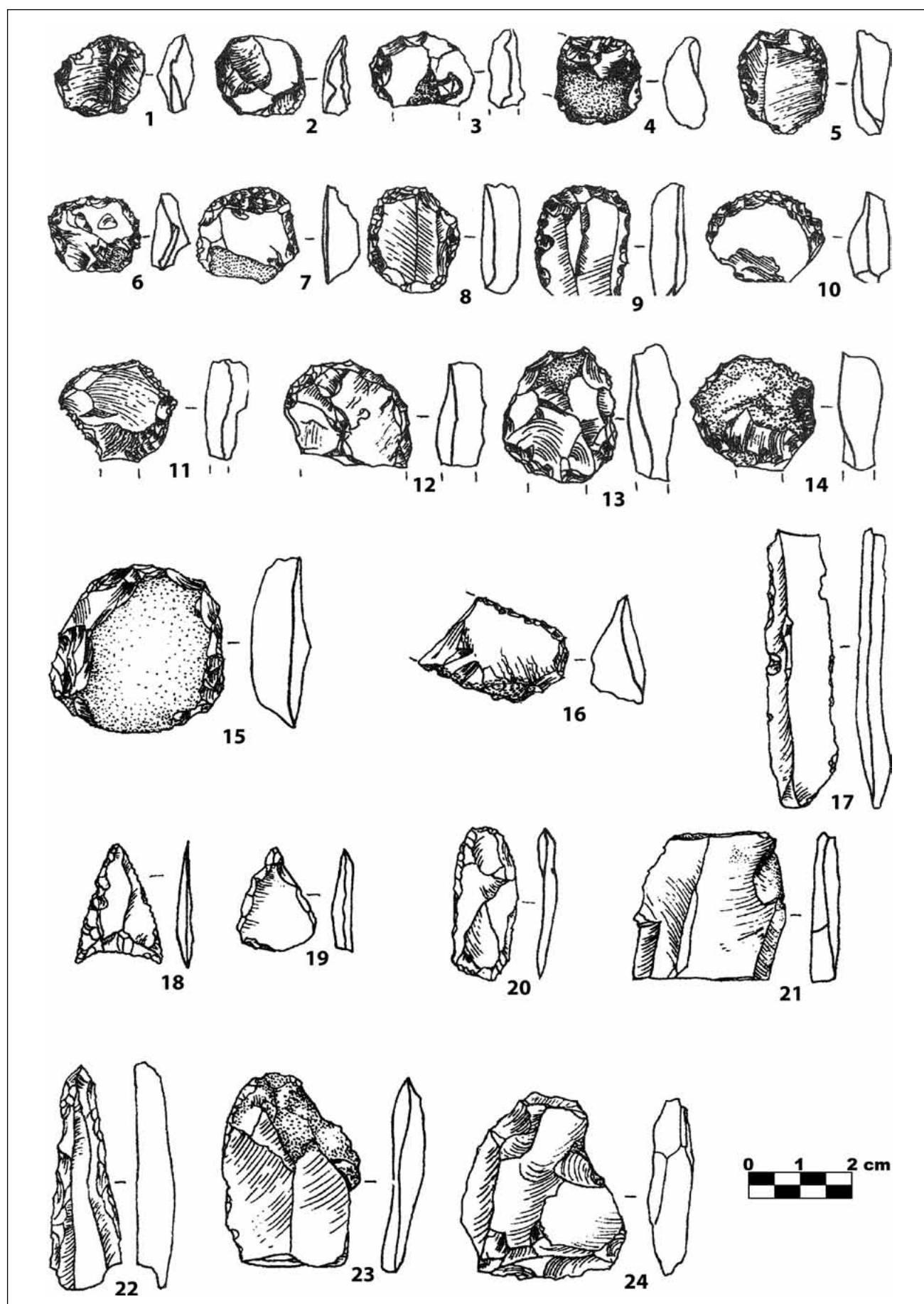

Рис. 8. Григорівка—Ігнатенкова Гора. Вироби з кременю (за Відейко 2005).

Fig. 8. Hryhorivka—Ihnatenkova Hora. Flint artifacts (after Videyko 2005).

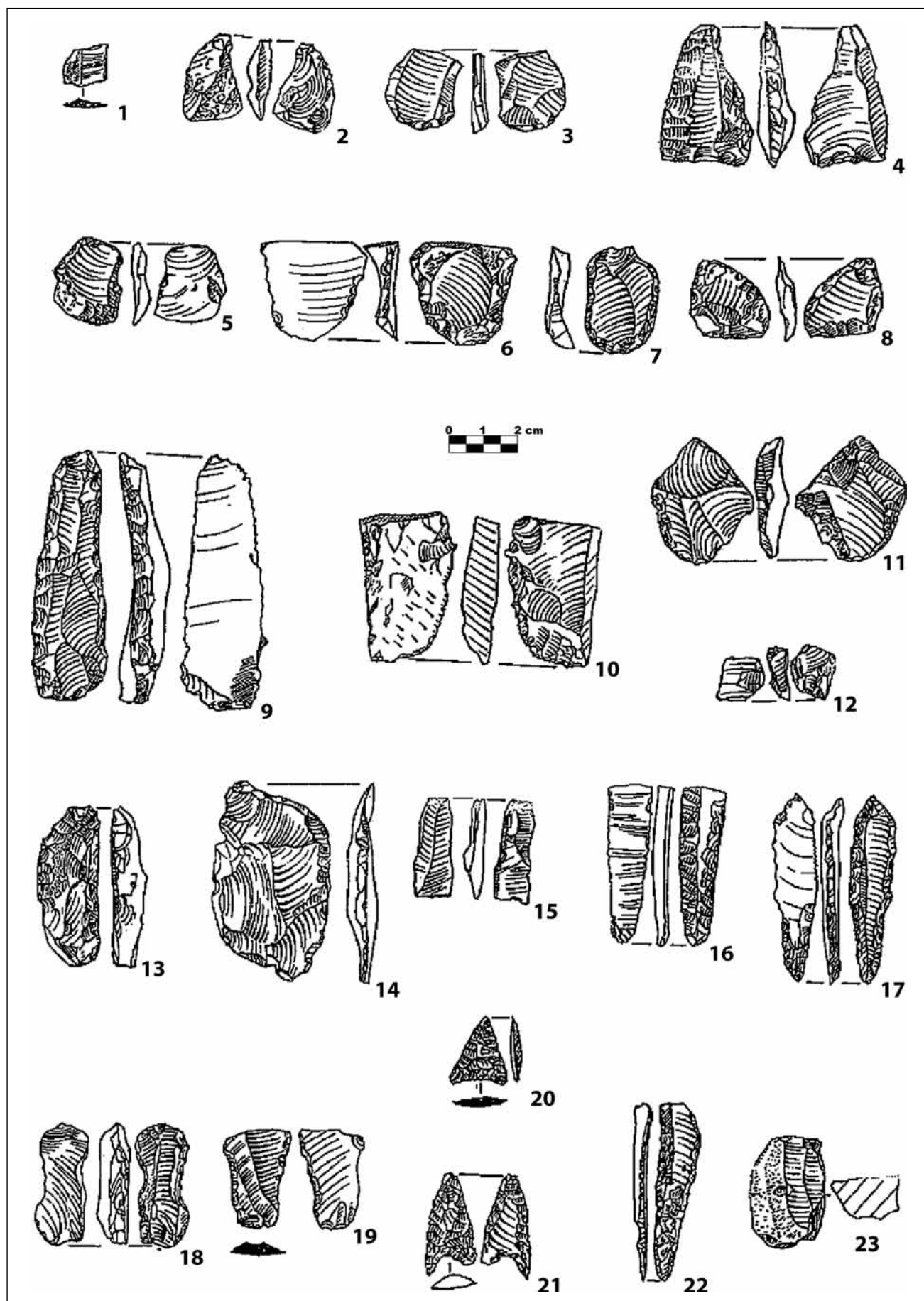

Рис. 9. Миропілля. Вироби з кременю (за Цвек, Рассмакин 2002).

Fig. 9. Hryhorivka—Ihnatenkova Hora. Flint artifacts (after Tsvek, Rassamakin 2002).